

STURM LÁSZLÓ

Az elveszett nemzedék – Albert Gábor levelezése

Köz. Albert Zsuzsa, szerk. Mórocz Gábor, MMA Kiadó, 2023

A hagyományos levelezés itt múlt ki a szemünk előtt. Vagy csak átalakult, hiszen az e-mail stb. is megőrizhető. Talán átalakulva újjászületik a műfaj. De a papírra írt, postával küldött levél formájával, hagyományával azért elveszett valami. Ami azonban a 21. század elejéig felhalmozódott belőle, az még sok tanulságot és értéket rejt. És több nemzedék kutatóinak ad feladatot. Hogy érdemes vállalni a munkát, azt *Az elveszett nemzedék* újfent fényesen igazolja.

Számos hasonló kötet jelenik meg (talán némelyik még kanonizálódik is majd, egyes darabjával vagy egészben). Csak két példa. Még a levelezéskorszakon belül gyűjtötte össze Takáts Gyula a Nyugat harmadik nemzedékének pályakezdő, összekapaszkodó üzeneteit *Helyét kereső nemzedék* címmel. Akarva-akaratlanul erre felel kicsit a jelen kötet címe. Pár éve pedig Léka Géza a családi levelezését adta ki összekötő szövegbe ágyazva, sajátos családregegyként (*Árva ragyogás*).

*Az elveszett nemzedék*ben nincs főszövegű kommentár, de ezt kiválóan helyettesíti az Albert Zsuzsa (költő, egykori rádiós, Albert Gábor özvegye) által írt előszó (ahonnan megtudjuk, hogy az író gondosan elrakta a hozzá írt leveleket, és ő maga adta gyűjteményének a *LevÉLETRAJZ* címet, ami egyfajta alcímként itt végigfut a lapok tetején), másrészt a Mórocz Gábor által készített példaszerűen alapos jegyzetelés (egyetlen hibát találtam: kiigazítás nélkül marad, hogy egy helyen Vári Fábián László helyett Vári Szabó László szerepel).

A kötet csak válogatás a jóval gazdagabb anyagból. Mindenképpen jól sikerült a kiválasztás, mert ami bekerült a gyűjteménybe, az szinte regényszerűen izgalmas. Az író, szociológus, esszéíró, szerkesztő Albert Gábor (1929–2017) és levelezőtársai írásaiból egy életút, egy szellemi kör, egy kor, egy „kapcsolati háló” belátásai, élményei, iroda-

lom- és történelemszemlélete örvénylik elő. Sajnáljuk, hogy az időív 2003-nál megszakad (alighanem az író is áttért az e-mailezésre). (Sajátos hiány, hogy a legközvetlenebb baráti körrel a gyakori találkozások miatt nem levelezett, pedig ide olyan személyiségek tartoztak, mint Tellér Gyula, Marsall László, a művelődéstörténész Herczeg János.)

A kötet első részét, az ötvenes éveket és a hatvanasok legelejét kisebb részben a családi levelezés, nagyrészt pedig az egykori egyetemi diák- és lakótárs, Bécs Ernő levelei uralják. A nyomorúságos szegénység, a sokszor nemszeretem, leterhelő munka mindkét esetben visszatérő téma. Igaz, az anya belenyugvóbb, megbékéltebb, a nagy teljesítményre készülő barát pedig keserűen panaszkodó.

Bécs Ernő ködlovag alakká vált szereplője a kornak. Költőnek készül, néhány verse megjelenik folyóiratokban, de kötete élete ötvenhat évében nem (majd halála után adja ki Albert és Poszler György a kötetét). Folyton panaszodik szegedi tanári nyomorúságáról, Albert Gábor segítségét kéri. A barát pedig – bár az ő levelei ebből a korból még nem maradtak meg – nyilván segít, amennyire tud, tartja benne a lelket. Bécs levelekhez mellékel versei nem igazolják a tehetségébe vetett hitet, de Albert a kései költeményeket (harminc év múlva) már egyértelműen dicséri. Bécs maga is állandóan bizonytalan költői elhivatásában. Az ifjúság szokásos gondolati köreit járja a kétségekkel és reménykedésekkel, az akarat szerepének a felismerésével (vagy felnagyításával?). Úgy érzi (akárcsak Albert), hogy a lefajtott társadalmi és irodalmi viszonyok tönkreteszhetik. Önmaga és a környezet kritikája egymás után következik például a következő idézetben: „Szét-szórtam magam, nagy lehetőségeimből keveset valószínűsítem meg, őstehetségnek tartottam magam, s nem voltam más, mint némileg tehetséges. De van-e egyáltalán lehetőség az igazi kibontakozás

A kutatás a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti és Módszertani Kutatóintézetének finanszírozásával és megbízásából készült.

felé? Nem fojtják-e meg az embert a fiókba írás betegségei?” (Albert 1955-ben Németh Lászlónak írva – akinek drámájáról kritikát készített – üt meg hasonlóan panaszos hangot, jellemzően itt nem a tehetség kérdése kerül előtérbe: „Olyan robotosak napjaink /mást nem említek/, hogy már a felszínen maradásra elpocsékolódik energiánk java. [...] nem ösztönzőre van szükségem, inkább fékre, zabolára – és számomra ez a fékező, fegyelmező lehetne az, ha mások is hallhatnák szavaim.”) Bécs az érthető, de az olvasónak kicsit monoton panaszkodás mellett több felfigyeltető, a személyiség lehetséges súlyát jelző megjegyzést tesz: magáról („Világnézetileg sehol sem állok, nem tudok találni valami szilárd alapot, ahonnan, mint poéta, vallanék a világról”), a nyelvről („Nagyon szegénynek érzem nyelvünket is, a reformáció, Balassi nyelvéhez képest – valami íz elveszett itt. Talán Ady szólaltatta meg egyedül ebben a században”), a nemzedékről („Két világ mezsgyéjén nőttünk fel. Talán ez is egyik szerencsétlenségünk”), de barátjáról is, akit kimondva is valamiféle mesterének tekint a maga „világos, szenvedélyes józanságával”.

A kötet első része kicsit az ismeretlen, de sorsával, pár művével talán figyelemre érdemes egykori társ, Bécs Ernő emlékműve lesz.

A hatvanas évek eleje után nagy cezúra van a kötetben, a nyolcvanas évekbe ugrunk. Albert már ismerhető, bár szélesebb körben nem elismert író, majd közéleti személyiség, főleg az Írószövetségben, a református életben és rövid ideig az Új Magyarországi szerkesztőjeként fejte ki tevékenységét. Kikélik kívüliként jellemzi magát, főleg ezzel okolván meg a pálya szélére szorulását (az ismertsége aztán majd az évek múltával kedvezően változik, ha nem is minden tekintetben). Ekkor már a jelentős teljesítményt nyújtó társak vannak többségben a levelezőtársak között. A legérdekesebb leveleket többek között Határ Győzővel, Tüskés Tiborral, Vatai Lászlóval, Domokos Mátyással és Ács Margittal váltja. Sokszor könyvküldeményeket nyugtáznak, de nem semmitmondó udvariassággal, hanem mélyenszántó észrevételekkel, esetleg tapintatos vitával.

Micsoda példáit mentik meg az ilyen kötetek a telitalálat megfogalmazásoknak, kiélezett véleményeknek, olykor az ügyes háritásoknak! Vatai László ragadja meg röviden, miért lehet néha vonzóbb egy-egy levél, mint a hivatalos irodalmi megnyilatkozások: „A nyilvános recenzióban mindig van valami fenntartottság, leveled tökéletesen nyílt.”

Egymás személyiségéről még így is csak ritkán nyilatkoznak. A sorskereső ifjúságban leginkább Bécs Ernő ad meglepően éles szemű jellemzést 1953-ban barátjáról: „Intelligens ember vagy, művelt, érdeklődő. Abból a fajtából, amelyiknek élet-eleme, hogy a kultúra valamelyik bástyáján álljon. [...] Ez a kulturális és morális fény, amint írtam már, kicsit megakadályoz abban, hogy a világgal szemben feloldódj. Számomra mindig imponáló volt ez a nálad természetes szellemi arisztokratizmus, ami jellemez.” A példaszerű morális tartás később is visszatérő mozzanat Albert Gábor kapcsán. Ács Margit az író regényében emeli ezt ki, de valamifajta szemléleti elmélyülésre is felfigyel 2000-ben: „Az elbeszélések között a történelmi témájúak (vagyis inkább történelmi áruhájúak) [...] morális konfliktusok paraboláinak látszottak [...] Erősen morális indulatú volt [...] a *Hol vannak az oszlopok?* is [...] Most viszont a *Királyok könyvében* nem a morális színek jelennek meg a hősök sorsában és egymáshoz való viszonyában, hanem annál még rejtelmesebb, még döntőbb mozzanat: a lelkialkat meghatározó szerepe.” Rába György pedig egy novelláskötetet megköszönve, annak darabjait jellemezve írja: [téged] „a próbáknak kitett jellem rajza izgat [...] ahogy az önszemlélet villámfényeinél megragadható”.

Albert Gábor saját megnyilatkozásai a moralitás belső forrásait az önismeretben és a belső élet-ösztönben engedik felismerni (részben a levelezőtársai könyveiben szereplő hősökről írja, de természetesen ebben is saját szemléletére vet fényt): „Az egészséges és jól működő életösztön azonban megvédte az eltévelyedéstől, s nem volt szüksége arra, hogy utólag korrigálja és szépítse pályáját”; „Aki mindig belső parancsra hallgatott, és ez nagyságának titka”; „ez a fontos és sorsalakító, az önismeret. A többit csak a memória tárolja, ez viszont a személyiségembe épül.” Albert irodalomképét ugyancsak az önismeret határozza meg. Fodor Andrásnak írja: „elég lett volna elolvasnom mellbevágó *Belátás* című versedet, hogy újra ott legyek magamnál, hogy megtaláljalak téged. (Az igazi irodalomban épp ez a ráismerés, az »összetévesztés« a reveláció!)” A „ráismerés” feltétele, hogy az író ön-maga és kora problémáiban szellemi rendet teremtsen. Saját, nagy port felvert szociológiája indítékairól vallja Albert: „nem egyszerűen egy könyvet írtam, hanem a kötelességemet teljesítettem. Olyan területen igyekeztem őszinte szóval rendet teremteni (legalábbis a magam számára), amelyet benőtt,

és valósággal bejárhatatlan dzsungellé tett a durva hazugságok és finom mellébeszélések szövevénye.” Ugyanebben a Varga Imre költőnek küldött levélben meri az előzőek szellemében vállalni a sokak számára oly ósdinak tűnő felfogást, hogy az író „a közösség lelkiismerete, hogy felelős azért, ami itt történik, vagy nem történik”.

A tartás feltétele a hiteles valóságkép kialakítása mellett a remény fel nem adása. Hiszen ott van a levegőben a változások után is a kiábrándulás, amit Domokos Mátyás például a politikában így összegez:

„az ember olykor riadtan kérdi magát: túléltük-e valóban, amiről azt hiszszük, hogy túléltük? Hiszen ma is (igaz, másfajta) diktatúrában élünk.” Albert mégis a kibontakozás fel nem adott hitével írja 2003-ban Döbrentei Kornélnak: „Olykor nekikeseredik az ember, pedig egy pillanatra sem volna szabad, mert ha ok van is rá elég, de mi nemigen engedhetjük meg az elkecsereledés lefegyverző luxusát. [...] ha nincs is ok reménykedni egy új szellemi nemesség kialakulásában, a vállalkozás talán beteljesülhet.” Tüskés Tibornak pedig így ír: „Gyakran szkeptikus vagyok, és csak abban bízom, hogy a világ történései kiszámíthatatlanok. Váratlanul még jobbra is fordulhatnak, s nem mindig rosszabbra.” Csoórinak szintén ebben a szellemben üzeni: „Mennyi jó szándék, jobbra törő akarat – és mégis marad minden a régiben. Nemcsak most, hanem már a múltban is. De ha bármilyen kis résnyire nyílik is az ajtó, oda be kell tennünk a lábunkat, ha az nem fér oda, egy kavicsot, vagy bármit.”

Albert egyszer a hasonló körből származó Domokos Mátyásnak felveti, hogy a népi mozgalmon belül a helyes erkölcsi tartás talán a népet külső távlatból szemlélő „lateiner” rétegben jobban működött, mint az igazi népfiaknál (előbbiekhöz Illyést és a saját gondolkodását nagyban meghatározó Németh Lászlót sorolja, utóbbiba Veres Pétert, Erdélyit, Sinkát).

A morális határozottsággal függene össze a stílus világossága? Az Albert-esszéikben mindenesetre ezt emeli ki Domokos Mátyás: „elsősorban az »írályod« vonz engem, ami nemcsak stílus, hanem írói szemlélet is, természetes, szép magyarsággal előadva, irodalmias szépelgések nélkül”; „helyeslem, hogy fenntartások nélkül kimondod a magad igazát, mert különben nincs értelme, nincs hite az írás-

nak... [...] ha nem is értek Veled bizonyos részletekben, csakugyan elhanyagolható részletekben egyet – teljesen világos és sanda szándékotól, hátsó gondolatoktól mentesen, félreérthetetlen könyved minden sora”. Albert szintén hasonló szemszögből méltatja Domokos írásait: „Legfőbb jellemzőjük az irodalom szeretetével átítatott tárgyilagosság. (Írhattam volna úgy is, hogy az irodalom szeretetéből kibomló, abból eredő tárgyilagosság.) [...] a filológiai pontosság, az adatok gazdagsága [...] nem öli meg a szellemet.” Az ellenpélda az irodalomtörténeznél „az éle-

tet és az irodalmat kibírhatatlan sterilítással” tárgyoló „katedrairodalom”. Ezt Domokos 1997-ben írja, a „katedrairodalom” egyik fénykorában. Albert már 1983-ban körülírja a jelenséget az irodalomtörténet területén Poszler Györgynek, némileg vele vitatkozva: „a szörnyűsége »érett« Lukács-könyvek kerültek a kezembe, amelyekben csak a masinéria működését láttam, és azt, hogy ez a moloch megeszi a műalkotást, megemészti,

ledarálja [...] Lukács lényegéhez tartozik a teória életidegen autokratizmusa, az utópikus elméletnek alávetett, mert megvetett élet.”

Ugyancsak Domokos tér ki finoman arra, amit sokan Albert számos szépírói művében kétesnek, tehetetlennek látnak, az esetleges túlbonyolítottságra: „könyved rendkívül gazdag életanyagot mintáz le [...] mikor ez a mintázat ilyen zsúfoltan gazdag, s a szerkezet úgy működik, mint egy gyújtólencse, amely egy-egy pillanatba összesűriti az idő különböző rétegeinek [...] vonatkozásait [...] a kívülről nehezebben tájékozódik el az ilyen többrétegű pillanatok sűrűjében, mert ami az íróban evidenciaszinten van jelen, az ő számára csupa-új információ”. A szépíró és az esszéíró Albert esetleges rangkülönbsége egy 1987-es baráti levélben is felmerül: „valaki megjegyezte, hogy »hiába, ebben nagy igazán Gábor« (már tudniillik a publicisztikában) [...] Én ezeken igencsak csodálkoztam, és kifejezésre juttattam azon nézetemet, miszerint – publicisztikád kiválóságának megkérdőjelezése nélkül – az irodalmi prózát az igazán jó és fontos. Ezen állításon meg ők voltak meglepve [...] szépprózát megítélésem szerint a mai irodalmunk legelső, vagy majdnem legelső vonalába tartozik. (A *Királyok könyvére* és az *Oszlopokra* gondolok.) [...] egyesek fanyalgását, mások oda nem figyelését véleményem szerint az okozza, hogy még nem szüle-

tett meg az a mű, ami, hogy úgy mondjam, bebiztosítaná az eddigi eredményeket. Tartozol egy terjedelmesebb széprózai művel, ami legalábbis szakmai körökben tenné nyilvánvalóvá, hogy ez az írástechnikai, nyelvi, szerkesztési stb. ideál, amit követsz, igen modern, de konstruktív és nem szétzüllesztő irány, és predesztinálva van fontos és jelentős művek megírására.” Albert maga az első regényét találja túlsúlyfoltnak, és némileg újraírja egy új kiadás számára. Egyébként szíve szerint valónak mondja módszerét illetően, amit Tüskés Tibor állapított meg egy kritikájában avangárd és realizmus egybeötözéséről.

Az esszéket azonban mindenki egyöntetű elismeréssel fogadja, persze itt is vannak vitapontok. Ács Margit például olykor túl statikusnak, vagyis eleve adottnak látja Albertnél a világszemléleti pólusokat. Ezzel szemben ő a viszonylagosságot hangsúlyozza: „semmi sem merevíthető ki anélkül, hogy ne tudnánk: a dolgok újra és újra átfordulnak, új és új aktualitása lesz elhamvadt igazságoknak is, és mai igazságaink, amelyekért jó ideje harcolunk, majd uralkodni kezdenek az emberek és rendszerek szellemében – és mihelyt ezt teszik, máris szükség lesz ellenükben a védekezésre, az ellenhatásra. Konzervatívnak lenni ma, a barbár új terrorja idején fontos, egészséges, küldetéses magatartás. De a konzervatív formák terrorja idején ugyanilyen küldetés volt és lesz újdondásnak lenni.”

A néhány kiválasztott kérdéskör bemutatásából is látszik, hogy a levelezés micsoda magas szintű műhelyként működhetett. Ráadásul itt egy olyan korban (igaz, kevés nem ilyen), amikor érzik a szereplők, hogy sorsfordító időkben kell helytállniuk. Tüskés írja egy Albert-kötet kapcsán: „Tanúságtétel

mindegyik esszé egy olyan korról, amelynek fontosságát talán nem is sejtjük, csak súlyát érezzük.” Vatai 1990-ben így fogalmaz: „Érzésem szerint a magyarságnak történelme folyamán ez a legnehezebb vizsgálója, vagy egyike a legnehezebbeknek: mostanra nőtt a feje és ért meg minden évszázados problémája. És újak is adódtak bőven. Remélem, kiállja a vizsgát.” Domokos Mátyás jó tíz év múlva sötét képet sugall a nehézségekről: „az általában is »torzulnak minősített alkat« a mögöttünk lévő évtizedekben nem volt képes megújulásra, hanem ráhalmozódtak az újfajta viszonyok új torzulásai”. Albert már 1989-ben beszél a közeg nehézségéről, hogy mind a rendszerváltás, mind az általa is létrehívott protestáns szervezet csak önfeláldozó egyéni erőfeszítésekkel hozható mozgásba: „korántsem olyan általános, és az egész társadalmat érintő ez a mozgalom – holott mindenkinek mozgatnia kellene ezt a spontánnak egyáltalán nem nevezhető változássorozatot. Ha abbahagyjuk, minden abbamarad. [...] Mindezt súlyosbítja a Magyar Protestáns Közművelődési Egyesület, melynek titkárságára, illetve működésére érvényes az, amit előbb írtam: nincsen spontán mozgása, minden lépésnél, minden héten, napon lökni kell rajta valamit, mert ha magára hagyjuk – elhal.” Ő a kötelességetika és a remény szellemében mindenesetre vállalja, amit érzése szerint szükséges: „lelkismeret-furdalásom van, hogy nem azt csinálom, amit belső indíttatásom szerint tennem kellene. Nem a belső, hanem a külső körülmények döntenek el, hogy mit kell cselekednem, és én ezt a döntést elfogadtam.”

Vajon ez az alapállás is elhalóban van, mint a postai levelezés? Vajon ez is átalakulva megőrződik?

MAYER ERZSÉBET

Garas Kálmán:

„...személyiségnek lenni a legtöbb”

Savaria University Press, 2023

„Szeretnék egy összegző nagy fekete-fehér fotóalbumot, amely jó minőségben mutatja be a portréimat és képet ad rólam, a fotográfusról is” – nyilatkozta Garas Kálmán fotóművész Tóth Líviával foly-

tatott beszélgetésében 2023-ban. A vágyból mára valóság lett. Aki már kezében tarthatta a nagy fekete-fehér összegző albumot, jó érzéssel nyugtázhatja, igényes kiadványban kap áttekintést a művész

életútjáról és munkásságáról. Sőt, ha az érdeklődő elmélyülten nézegeti az album tartalmát, akkor megismerheti a művész személyiségét is. Az ünnepi megvalósulás fényét tovább növelte egy esemény is. 2024. január 24-én Zalaegerszegen a Magyar Kultúra Napján nyílt meg Garas Kálmán fotóművész kiállítása az *Idő megőrzése* címmel.

A fenti bevezető sorok tartalmazzák azokat a kulcsszavakat, amelyek segítenek befogadni, érteni és értelmezni Garas Kálmán életművét. Ezek: a (magyar) kultúra, a személyiség, az idő, a fotóművészet és az alkotói hitelesség, amelyek együtt világítják át a szerző művészetét és adják meg értékét.

A Magyar Kultúra Napja Kölcsey *Hymnusának* keletkezéséhez (1823. január 22.) kötődik. Valóban méltó alkalom a magyar kultúra értékeinek felidézésére és azok bemutatására. Már csak azért is, mert ez a lélek mélyéről feltörő vers összetett kontextusával napjainkig hatolóan aktuális. Kölcsey a magyar történelem zivataros korszakára emlékezik, érzékeltetve a külső, belső ellenség bomlasztó hatását. A költő akkor még nem sejtette, hogy a zivatarból folyamatos világméretű vérvivatar támad, s hogy a belső ellenség gáttalanul űz csúfot a nemzeti értékekből, gyakorta becsmérvelve, leminősítve azokat. Az emelkedett és megrendítő hangvételű versben körvonalazódik Kölcsey világszemlélete is: a gáttalan gyilkos történelmi játszmákhoz képest van egy fensőbb erő, amelynek még az öntudatos hitehagyottak is alá vannak rendelve. S a költő ciklikus világszemléletéből fakad az a hite, miszerint minden mély sötétből fény születik, s új életkör indul. Ez a „lesz még egyszer ünnep a világon” vörösmartys reménye, s nem véletlen, hogy Madách nagy ívű történelmi áttekintése utána a *Tragédiában* csak annyit tud mondani, „ember küzdj és bízza bízzál”.

A *legnemesbékért* vívott harc egyik kiváló képviselője Garas Kálmán is, aki Kölcsey, Vörösmarty, Madách hitét örökölte. S azok mellett áll, akik a nemzeti értékeket növelik, vállalva a lélek arcokon átsugárzó erejét, és tisztelettel fordul a szellemi értékek hazai és nemzetközi képviselői felé. Mindezt úgy, hogy nem ítélt, nem tesz kijelentést, nem hirdet, hanem megmutat, s ezáltal a megtalált szép emberi pillanatok örökül hagyásával teremt. De nemcsak ezáltal. Gondoljunk az ismert latin *agrikultúra* szóra, amit magyarra földművelés szóval fordítottak. Ahogy a földet, úgy az ember szellemi képességeit is művelni, növelni kell. Ezért lesz a reformkor egyik törekvése a kiművelt fő, tegyük hozzá, istenarccal

és angyalérzelemmel együtt. Amikor Garas portréin egy-egy átszellemült arc megjelenik, erről a rendkívüli emberi lehetőségről és annak rendkívüli megjelenéséről tesz bizonyosságot. Az emberi minőség lényegének megfogalmazása örök. Bizonyíték erre Weöres Sándor ismert verssora: „Alattad a föld, fölötted az ég, benned a létra.” Itt kiemelem a *benned* (utalva a belső emberre) szót, amivel viszont el is érkeztünk a személyiség kérdéséhez.

A két világháború között nem véletlenül foglalkoztak többen a személyiség problémáival, ők alkotják a perszonalisták kis csoportját. Valamennyien hangsúlyozzák, hogy a külső elvárásokhoz igazodó emberrel szemben az önazonosságban élő személyiség a fontos. A perszonalizmus lényegének megértéséhez el kell különíteni a személyiséget az individualizmus és az egoizmus jelentésétől. Az *ego* a latin egyes szám első személyű névmás, vagyis az *én*. Abból lesz egoista, aki önnön érdekein és akaratérvényesítésén nem jut túl. Az individuum szintén latin szó, az *in* jelentése a *nem* tagadószó, a *dividus* szó pedig osztottat jelent. A nem osztott egyed/egyen olyan, mint a fizikában az atom, a tovább már nem osztható anyag egysége. Ez a nem osztott egyén viszont még csak egyéni vagy egyéneskedő tulajdonságokkal rendelkezik, de messze nem személyiség. Az önazonosságnak a modernitásban nagy akadályai vannak, ugyanis az állam, a társadalom, a technicizált civilizáció nem a személyvel, hanem annak éndarabjaival, felületi részeivel foglalkozik, s azokat gyakorta eszközként, alávetettként kezeli, tehát az individuum csak a partikuláris és tömeges világhoz tartozik. Az emberi teljességet kizárólag a személy élheti meg, aki szabadságát nem kintről kapja, s főleg nem a pénz által szerzi meg, hanem a belsővé válás útján nyeri el. Alaptulajdonsága, hogy nemcsak többje van, hanem ő maga is több. Ahogy ezt egy archaikus imádság fogalmazza: „Megjárnod a néptelen völgyet, megjárnod magadnak kell, más meg nem járja helyetted, légy eggyé magaddal!” Garas Kálmán a perszonalisták méltó utódjának tekinthető. Olyan portrékat készített, ahol az emberben felragyog a teljesség. Értelmi, érzelmi, intuitív, biológiai összhangban nyilvánul meg teljes emberi valójuk. Garas fotóportréin sehol egy kimódolt póz, egy mesterként gesztus, sehol egy nagy hatású beállítás. Nem celebek, nem karakterek, nem fizetett szellemi munkások a portrék alanyai, hanem belső hitelességgel átitatott teljes emberek. Megtörténik a csoda

Garas portréin. A lélek fénysugara, az önazonosság belső fénye érvényesül a fekete-fehér fotókon.

A fotótörténetből tudjuk, hogy a fotó mint technikai művészet a születésekor nem kapott nagy elismerést. Különösen az ábrázolóművészet részéről nem, mert a valóságot féltették tőle. Ma már sokkal inkább az eltüntetett, manipulatív módon létrehozott fikciók miatt kárhozzátják. Nem indokolatlanul, hiszen a technika elidegenítő hatása, aminek következtében eltünteti az alkotói személyiséget. De nem tiszteli a befogadót sem, hiszen a produktumot csupán hatékony fegyverként hasznosítják. S ráadásul félrevezető módszereiket olyan kiválóan működtetik, hogy legény legyen a talpán, aki a kreált és a tényleges valóság között különbséget tud tenni. Letagadhatatlan tény, hogy a ravasz biznisz és a még ravaszabb álművészet korát éljük. Ebben a helyzetben különösen felértékelődnek Garas fotóportréi, amelyek mentesek ezektől a manipulatív szándékoktól. Albumának személyei többnyire zenészek, képzőművészek, irodalmárok. A fotók többsége egyéni portré, amelyeken az arcot látjuk mint a személyiség lényegét.

Szabó T. Anna poétikus megfogalmazásában ez így hangzik: „A belső mosoly nem beszél, / csak szavak nélkül simogat, / biztat, melegít, benned él, / szívdobogással támogat, / a belső mosoly jó meleg, / jut másnak is, sosem fogy el, / mindvégig ott marad veled, / amíg lélegzel, nem hagy el, / a belső mosoly ellazít, / végigvezet az életem, / minden kötelet elszakít, / ha fojtogat a félelem, / a belső mosoly megsegít, / átölel, nem vagy egymagad – / felsugárzik az arcodon: / már bentről melegít a Nap.”

Garasnak igaza van, nemcsak azért, mert az arc a lélek tükre, hanem azért is, mert a spontán módon megnyilvánuló metakommunikációs jeleket mutatja. Persze ehhez jelolvasási képesség is szükséges, amivel Garas rendelkezik. Ezeket a pillanatok viszont ki kell várni, ahhoz pedig nem megjeleni, hanem jelen lenni szükséges az adott eseményeken, ahol a fotóművész kellő távolságtartással és tapintattal várja a rendkívüli pillanatot. A zenészeknél a teljes önátadás azért is különös, mert a zenész egy kotta, egy hangszer, egy karmesteri palca követése mellett talál rá a belső összhangra.

A zenészek és az irodalmárok között ugyanakkor érzékelhető különbség látszik a fotókon. Míg a zenészeknél felolvad a közvetítés kényszere az előadó személyben, addig az írók saját szellemi teremtményükben gyönyörködnek.

Garasnál az idő kérdése úgy vetődik fel, hogy miként lehet, s lehet-e egyáltalán az elkapott pillanatban megragadni a konkrét időn túlit vagy akár az örökkévalót. A fotók alapján azt mondhatjuk, igen, lehet. De csak akkor, ha az emberben rejlő szellemi fény felvillanását kivárjuk, s egy technikai segédeszközzel kiragadjuk az események menetéből. De ezeknek a kiragadott pillanatoknak is csak akkor van értéke, ha az örök emberit, a szépet és nemeset ragadja meg. Mindehhez szükséges a fotós személyes jelenléte, érdeklődése, valamint átélő- és beleérzőképessége. A megörökített személyek derűs, nyugodt, elhivatottsággal

megerősített személyisége ezt bizonyítja. A kitüntetett pillanatok megragadása többnyire Szombat-helyen történik. A fotókrónikás Garas Kálmán inkább a Bartók Szeminárium eseményein, a Berzsenyi Könyvtár kulturális programjain, a Capella Savaria koncertjein tevékenykedett.

A fotóalbum bevezetőjében több tanulmány, riport ad betekintést Garas Kálmán életébe és munkásságába. Tóth Csaba, a festő és barát szélesebb horizontra vetíti ki és értékeli Garas fotóit. Elhelyezi azokat a kultúrtörténetben. A technikai művészet megjelenését összekapcsolja az európai korszakokkal, nevezetesen kapcsolatba hozza a reneszánszsal kezdődő szekularizáció és a civilizáció megnyilvánulásaival, magyarán az elidegenedéssel. Tóth Csaba felidéri a fotótörténet és a képzőművészet már feledésbe ment folyamatait, hiszen a kompozíció kialakítása, a lényeg kiemelése, a tónusok alakítása közös jegyük.

Az album első fotóján Nagy László portréját látjuk, mellette egy idézettel a *Ki viszi át a szerelmet* című verséből. Az a kérdés, hogy „ki imád majd tücsök-hegedűt”, akár az album prológusaként is értelmezhető, részint mert Garas életműve is ezt a kérdést járja körül, lesz-e, aki érti és látja a lélek belső sugárzását, a szép és hiteles emberit, részint pedig azért, mert az album egésze egy igenlő válasz.

